

SZKODY ŁOWIECKIE W UPRAWACH ROLNYCH

Monika Sporek
Uniwersytet Opolski

Abstrakt. Szkody w uprawach rolniczych wyrządzone przez zwierzynę łowną w ostatnich latach uległy znacznemu zwiększeniu. Bezpośrednią przyczyną zaistniałej sytuacji jest wzrost liczebności zwierzyny grubej, zwłaszcza dzików. Wzrost ten jest przede wszystkim spowodowany zmianami zachodzącymi w agrocenozach, gdzie dominują wielkołanowe uprawy kukurydzy. Powstające straty w uprawach są rekompensowane wypłatami odszkodowań ze strony dzierżawców kół łowieckich. Celem artykułu było przedstawienie kosztów ponoszonych przez dzierżawców obwodów łowieckich z tytułu wypłacanych odszkodowań. Wykazano związek przyczynowo-skutkowy między dynamicznym przyrostem szkód łowieckich a wzrostem pozyskania zwierzyny łownej. Analizę przeprowadzono na podstawie danych zaczerpniętych z Roczników Statystycznych GUS za okres 2000-2013. W pracy zasygnalizowano również problem regresu populacji sarny, który jest wynikiem zwiększonej eksploatacji podyktowanej roszczeniami odszkodowawczymi rolników.

Słowa kluczowe: agrocenozy, zwierzyna łowna, odszkodowania łowieckie

WPROWADZENIE

Skutkiem przemian zachodzących w biotopach są negatywne następstwa w populacjach zwierząt żyjących w stanie wolnym. Jest to konsekwencja rozrastania się przestrzeni zajętej przez miasta, zabudowę wiejską, infrastrukturę komunikacyjną, uszczuplającą obszary dotąd zajmowane przez zwierzynę. Zmniejszają się zadrzewienia i zakrzewienia śródpolne, zanikają miedze, oczka wodne, remizy stanowiące niegdyś domieszki biocenotyczne w monotonii krajobrazu polnego. Kompleksy leśne utraciły swoisty mikroklimat, a ich rozdrobnienie pociągnęło za sobą zmianę warunków siedli-

skowych oraz powstanie małych i izolowanych płatów leśnych, rozrzuconych wśród krajobrazu rolniczego [Franklin i in. 2003]. Konsekwencją tych zmian dla różnych gatunków zwierzyny jest przekształcenie zasobów bazy pokarmowej i warunków bytowania.

Celem opracowania jest zarysowanie problemu dotyczącego odszkodowań wypłacanych przez dzierżawców obwodów łowieckich za zniszczenia powodowane przez zwierzynę w agroekosystemach.

W artykule poruszono kilka wątków, które mają wpływ na wielkość szkód. Zastanawiano się na tym, który gatunek głównie generuje szkody łowieckie w rolnictwie, w jaki sposób dzierżawcy obwodów łowieckich rekompensują odnotowane straty z tytułu wypłacanych odszkodowań i wreszcie czy wielkoobszarowa uprawa umożliwi właściwe wykonanie planów łowieckich, czyli redukcji gatunków łownych.

Trzon analizy stanowią dane statystyczne zaczerpnięte z Głównego Urzędu Statystycznego za lata 2000-2013 dotyczące wysokości wypłacanych odszkodowań łowieckich i pozyskania zwierząt łownych w Polsce. Analizę ilości i wartości skupu zwierzyny łownej przeprowadzono za okres trzech lat z uwagi na publikowanie tych danych przez GUS zaledwie od 2010 roku.

Wielkość pozyskania zwierzyny z biologicznego punktu widzenia powinna być dyktowana pojemnością łowiska, a nie wielkością szkód i wypłacanych z tego tytułu odszkodowań. Wychodząc z tego założenia przeprowadzono dodatkowo szczegółowe badania na Opolszczyźnie obejmujące lata 2005-2011 [Sporek 2012]. Badaniami objęto populację sarny, określając pojemność łowiska, wyrażoną wskaźnikiem zagęszczenia oraz przeciętną masę tuszy osobników. Wyboru obwodów łowieckich do tej części badań dokonano po przeprowadzeniu analizy procentowego udziału gruntów leśnych i polnych w poszczególnych obwodach. Analiza ta ma dostarczyć informacji o kondycji saren w biotopach i zwrócić uwagę na niewłaściwy kierunek gospodarowania tą populacją, niejednokrotnie wymuszoną pokryciem strat w kołach łowieckich z powodu wzrostu roszeń z tytułu odszkodowań, powodowanych głównie przez dziki.

SZKODY ŁOWIECKIE

W ostatnich latach obserwuje się wzrost szkód powodowanych przez dzikie zwierzęta, zarówno w agrocenozach, jak i ekosystemach leśnych. Przekłada się to w sposób bezpośredni na zobowiązania finansowe dzierżawców obwodów łowieckich, czyli myśliwych zrzeszonych w kołach łowieckich [Flis 2009, Flis i Nowacki 2011].

Wzrost długości granicy polno-leśnej, będący wynikiem rozdrobnienia kompleksów leśnych, sprzyja zwiększeniu liczebności zwierzyny grubej, a zwłaszcza dzików w łowisku i powstawaniu szkód w uprawach rolniczych [Drozd 1988, Rhim i Lee 2007, Czyżowski i in. 2009, Flis 2009], które nie pozostają bez wpływu na wydatki związane z prowadzeniem gospodarki łowieckiej. Dzikie preferują takie niewielkie i rozproszone kompleksy leśne, dzięki czemu mają łatwiejszy dostęp do terenów polnych, zasobnych w atrakcyjny wysokoenergetyczny żer [Genov 1981]. Zmiany w agrocenozach, w postaci wzrostu wielkości upraw, czyli ukierunkowania rolnictwa na gospodarkę wielkołanową, a także gwałtowny wzrost upraw kukurydzy, zaowocowały stworzeniem idealnych warunków bytowania tego gatunku w monokulturach rolniczych. Przeobrażenia te

dotąd przyczyniły się do stworzenia doskonałych warunków osłonowych dla dzika, a tym samym do jego zmian behawioralnych [Flis 2008, Kamieniarz i Panek 2008]. Obfita baza żerowa zarówno pod względem ilościowym, jak i jakościowym, wpływa na dynamikę rozrodczości. Wysokoenergetyczny żer warunkuje zwiększenie potencjału rozrodczego populacji objawiającego się zwiększonymi miotami oraz wcześniejszym dojrzewaniem i przystępowaniem do rozrodu osobników poniżej jednego roku życia [Kozdrowski i Dubiel 2004, Kamieniarz i Panek 2008].

Na terenach obwodów łowieckich, gdzie w jednym kompleksie lub w kilku kompleksach położonych blisko siebie są uprawiane wielohektarowe pola kukurydzy czy ziemniaków, koła łowieckie wypłacają wysokie odszkodowania za zniszczone przez dziki uprawy czy za zbuchtowane łąki i pastwiska. Oprócz szkód wyrządzanych przez dziki dochodzą szkody powodowane przez zwierzynę płową.

Według danych GUS [Rocznik Statystyczny... 2013], odszkodowania łowieckie wypłacone osobom fizycznym lub prawnym, posiadaczom upraw i plodów rolnych, uszkodzonych przez dziki, łosie, jelenie, danielę i sarny, oraz odszkodowania za szkody powstałe podczas polowania, w roku gospodarczym 2012/2013 wynosiły 68,3 mln zł (tab. 1). W ciągu ostatniego trzynastolecia kwota odszkodowań wypłacanych przez dzierżawców obwodów łowieckich wzrosła w skali kraju ponad dwukrotnie (wzrost o 41,9 mln zł) (tab. 1, ryc. 1).

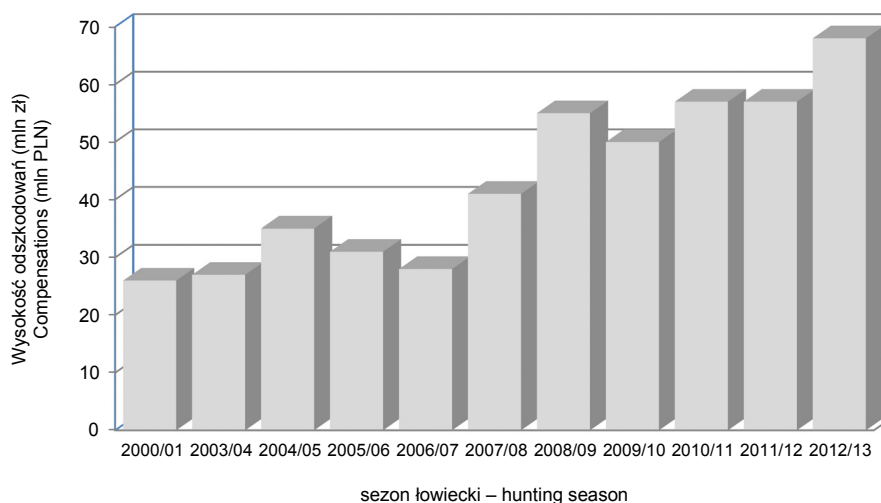
Tabela 1. Odszkodowania łowieckie (mln zł)
Table 1. Hunting compensations (mln PLN)

Wy- szcze- gólnie- nie Specifica- tion	2000/ 2001	2001/ 2002	2002/ 2003	2003/ 2004	2004/ 2005	2005/ 2006	2006/ 2007	2007/ 2008	2008/ 2009	2009/ 2010	2010/ 2011	2011/ 2012	2012/ 2013
Ogółem w Polsce Total in Poland	26,4	29,8	25,3	26,8	35,1	31,2	28,5	41,5	55,5	49,5	57,4	57,0	68,3

Źródło: Rocznik Statystyczny... [2001, 2006, 2009, 2013].
Source: Rocznik Statystyczny... [2001, 2006, 2009, 2013].

Do tych strat dochodzą jeszcze wypłaty za szkody wyrządzone przez zwierzęta objęte prawną ochroną, jak: żubr, wilk, niedźwiedź i bóbr. Z danych publikowanych przez Generalną Dyрекcję Ochrony Środowiska wynika, że w ciągu czterech lat suma odszkodowań za straty wyrządzone przez zwierzęta chronione wypłacone rolnikom i hodowcom wzrosła ponad dwukrotnie. W 2008 roku wypłacono ponad 5 mln zł, a w 2012 roku była to kwota ponad 11,5 mln zł. Należy zauważyć, że najszybciej przyrasta populacja bobrów i to te zwierzęta wyrządzają najwięcej szkód. W 2008 roku Skarb Państwa wypłacił z tego tytułu odszkodowania w wysokości 4 mln zł, a w 2012 roku już 10,5 mln zł.

Odpowiedzialność za szkody wyrządzone przez zwierzęta łowne spoczywa na dzierżawcach lub zarządcach obwodów łowieckich, na terenie których powstały przedmiotowe szkody [Ustawa... 1995]. Zarówno procedury szacowania szkód, jak i ustalenia

Ryc. 1. Odszkodowania łowieckie (2001-2013)

Źródło: Rocznik Statystyczny... [2001, 2006, 2009, 2013].

Fig. 1. Hunting compensations (2001-2013)

Source: Rocznik Statystyczny... [2001, 2006, 2009, 2013].

wielkości przysługującego odszkodowania wynikają z wytycznych Rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 8 marca 2010 r. w sprawie sposobu postępowania przy szacowaniu szkód oraz wypłat odszkodowań za szkody w uprawach i płodach rolnych [Rozporządzenie... 2010]. Z kolei na terenach nie będących częścią składową obwodów łowieckich oraz na terenach objętych ochroną prawną odpowiedzialność za szkody łowieckie ponosi Skarb Państwa. Przedstawicielami Skarbu Państwa na terenach polnych są właściwi wojewodowie, natomiast na obszarach leśnych – nadleśniczowie nadleśnictw właściwych ze względu na miejsce wystąpienia szkody. Z kolei na terenach ochronnych przedstawicielem Skarbu Państwa jest właściwy Dyrektor Parku Narodowego [Ustawa... 2004].

Powierzchnia obwodów łowieckich w Polsce wynosi 25,5 mln ha, z czego 70% zajmują agrocenozy. Głównymi gatunkami zwierzyny łownej bytującymi w tych ekosystemach są: dziki, sarny, jelenie i daniela. Liczebność tych gatunków według danych statystycznych [Rocznik Statystyczny... 2001, 2006, 2009, 2013] zwiększa się, co ma odzwierciedlenie w pozyskaniu.

Analizując roczne pozyskanie zwierzyny łownej w skali kraju widzimy tendencję wzrostową. W przeciągu 13 lat pozyskanie dzika wzrosło o 158%, jelenia o 68%, a sarny o około 9% (tab. 2).

Przeprowadzając analizę pomiędzy pozyskaną masą zwierzyny a przychodem, jakie koła łowieckie uzyskały z jej sprzedaży, dostrzegamy rosnące pozyskanie i jednocześnie spadające przychody. W 2012 roku pozyskanie dzików wzrosło, w porównaniu z rokiem poprzednim, o 175 t, ale przy niższej cenie jednostkowej za 1 kg tuszy przychody kół łowieckich w skali kraju zmniejszyły się 1,7 mln zł. Podobnie sytuacja przedstawia się z jeleniami: wielkość pozyskanej masy z roku na rok zwiększa się, ale w 2012 roku przychód ze sprzedaży tuszy był niższy o 1 mln zł (tab. 3).

Tabela 2. Odstrzał ważniejszych zwierząt łownych w Polsce (tys. szt.)
Table 2. Shooting of the main game species (thous. heads)

Wy- szcze- gó- lenie Specifica- tion	2000/ 01	2001/ 02	2002/ 03	2003/ 04	2004/ 05	2005/ 06	2006/ 07	2007/ 08	2008/ 09	2009/ 10	2010/ 11	2011/ 12	2012/ 13
Jelenie Deer	41	39	39	38	39	41	40	41	46	51	54	60	69
Sarny Roe deer	158	149	146	149	151	147	134	141	157	176	161	167	172
Dziki Wild boars	93	105	130	122	136	138	118	149	226	218	233	196	240

Dane dotyczą łowieckiego roku gospodarczego liczonego od 1 kwietnia danego roku do 31 marca roku następnego.

Źródło: Rocznik Statystyczny.... [2001, 2006, 2009, 2013].

Data concern the hunting economic year defined from 1 April of a given year to 31 March of the following year.

Source: Rocznik Statystyczny.... [2001, 2006, 2009, 2013].

Tabela 3. Ilość i wartość skupu zwierzyny łownej (stan w dniu 31.12.2012 roku)

Table 3. Quantity and value of procurement of game animals by voivodeships (as of 31.12.2012)

Województwa Voivodeships	Zwierzyna łowna – Game animals							
	ogółem total	w tym of which			ogółem total	w tym of which		
		jelenie deer	sarny roe deer	dziki wild boars		jelenie deer	sarny roe deer	dziki wild boars
	t				tys. zł – thous. zł			
Polska... 2010	8 988	3 420	1 907	3 635	63 435,9	26 018,3	20 959,8	16 155,2
2011	9 267	3 814	1 945	3 485	80 265,3	34 370,0	26 290,1	19 501,1
2012	9 907	4 097	2 118	3 660	80 715,2	33 345,7	29 298,0	17 786,2

Źródło: Rocznik Statystyczny.... [2013].

Source: Rocznik Statystyczny.... [2013].

W rozwiązywaniu problemu wysokości rekompensat strat głównym problemem jest to, że wartość sprzedanych tusz dzika jest tak niska, iż nie pokrywa nawet w 50% żądanych przez rolników kwot. Aby pokryć powstający deficyt, koła łowieckie zwiększają liczebność pozyskania i sprzedaż tusz innych gatunków, m.in. saren, gdzie średnio za 1 kg tuszy w punkcie skupu koło łowieckie otrzymuje 12 zł, a za tuszę dzika zaledwie 1,80 zł (średnia cena skupu za tuszę w I klasie w 2013 roku).

Działania tego typu są bardzo niebezpieczne, gdyż eksploatacja łowisk może doprowadzić do regresu sarny [Sporek i Sporek 2009]. W latach 2005-2011, w przepro-

wadzonych przez autora badaniach [Sporek 2012], na populacji saren na Opolszczyźnie (Pogórze Wschodnio-Sudeckie) stwierdzono spadek masy ciała osobników. Badania przeprowadzono na obwodzie łowieckim charakteryzującym się najmniejszą lesistością na Opolszczyźnie, bo zaledwie 7,7-procentową. Analiza pojemności łowiska wykluczyła przegęszczenie populacji, bowiem stopień wykorzystania łowiska jest stosunkowo niski, sięgający 39% możliwości, jakie stwarza siedlisko. Zatem determinantem średniej masy osobnika z populacji nie jest przegęszczenie łowiska. Łącznie analizie statystycznej poddano próbę z populacji liczącej 334 osobniki, z czego 173 stanowiły kozły i 161 kozy. Pozyskanie, ze stada podstawowego w badanym okresie było zmienne, najniższy wskaźnik wyniósł 13,2% w 2006 roku, a najwyższy 24,4% w 2011 roku, czyli, aby pokryć koszty szkód łowieckich odstrzelono 1/4 stanu liczbowego populacji. Tusze kozłów poddane analizie wskazują, że w ciągu siedmiu lat (2005-2011) nastąpiła wyraźna regresja ich masy. Prawie 60% pozyskanych rogowców miało masę poniżej 16,8 kg, a zaledwie 1% powyżej 20 kg. W 2011 roku średnia tusza kozła spada do 14,63 kg, w ciągu pięciu lat (2007-2011) średnia populacyjna masa kozłów zmniejszyła się o blisko 2,5 kg. Spadek masy zaobserwowano również wśród kóz; średnia masa tuszy obniżyła się o 1,86 kg w okresie siedmiu lat. W populacji tej zwiększył się odsetek osobników najślabszych. Spadek masy sarny nie dotyczył tylko Opolszczyzny. W literaturze znajdujemy dane odnośnie spadku masy ciała kozłów z rejonu Lubelszczyzny [Drozd i in. 2000, Dziedzic i Flis 2007].

W analizowanych warunkach środowiskowych Opolszczyzny, mamy do czynienia z wymuszoną jednokierunkową eksploatacją. Przyczyną takiego stanu rzeczy na poziomie gospodarza łowiska jest pozyskanie środków na rosnące odszkodowania wynikające z roszczeń rolników. W 2011 roku pozyskanie liczebne sarny kóz (samic) wzrosło o 94% w stosunku do 2006 roku, a kozłów o 76%. W rezultacie uzyskano większą sprzedaż mięsa zaledwie o 66% w tym przedziale czasowym, ale odbyło się to kosztem całej populacji, ponieważ średnia masa pojedynczych osobników obniżyła się o 12%. Powyższe relacje świadczą o regresie całej lokalnej populacji sarny. Tworzy się tzw. błędne koło, bowiem wzrost roszczeń odszkodowawczych rolników i jednocześnie coraz słabsza kondycja zwierzyny wymuszają zwiększenie planu odstrzałów.

PODSUMOWANIE

Monokultury rolnicze, tworzone na dużych arealach pól uprawnych, zakłócają równowagę agroekosystemu, który wprawdzie jest systemem sterowanym przez człowieka, jednak, prowadzony w sposób właściwy, posiada duży potencjał samoregulacji.

Problematyka szkód wyrządzanych przez zwierzynę, zawsze budzi pewne emocje zarówno po stronie rolników, jak i dzierżawców czy zarządców obwodów łowieckich. Może warto zastanowić się, czy zrównoważone zabiegi agrotechniczne, nie powinny stanowić elementów priorytetowych we współczesnych uwarunkowaniach ekosystemowych. Prawdopodobnie ukształtowane agrocenozy to niejednokrotnie szansa na przetrwanie wielu gatunków. Wydaje się, że gospodarka wielkołanowa z jednej strony generuje straty wynikające ze wzrostu liczebności zwierząt i szkód, jakie powodują w uprawach (brak możliwości regulacji liczebności), a z drugiej strony może spowodować, że na liście gatunków zagrożonych, obok guszca, kuropatwy czy zająca, pojawi się sarna.

Pogarszająca się kondycja badanej populacji saren nie jest wynikiem przegęszczenia osobników, lecz przekształceń biotopu tego gatunku.

Rosnąca z roku na rok kwota wypłacanych odszkodowań doprowadzi do zwiększenia liczby odstrzałów zwierzyny płowej i zaniku tych populacji.

LITERATURA

- Czyżowski P., Karpiński M., Drozd L., Rachwałowski R., Goleman M., 2009. Wpływ długości granicy leśnej na zagęszczenie dzikich kopytnych. W: Zagrożenia biotopów leśnych. Red. M. Sporek. Wyd. Uniwersytetu Opolskiego, Opole, 99-112.
- Drozd L., 1988. Wpływ rozdrobnienia kompleksów leśnych na szkody wyrządzane przez dziki w uprawach polowych w makroregionie środkowo-wschodniej Polski. Sylwan 11-12, 79-84.
- Drozd L., Pięta M., Piwniak J., 2000. Masa ciała i poroża u samców sarn w makroregionie środkowo-wschodniej Polski. Sylwan 11, 83-90.
- Dziedzic R., Flis M., 2007. Zmienność w czasie jakości osobniczej samców saren (*Capreolus capreolus* L.) z Wyżyny Lubelskiej. Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska. Sec. EE. Zootechn. 25, 17-25.
- Flis M., 2008. Procedura szacowania szkód wyrządzonych przez zwierzęta w uprawach rolniczych. Biuletyn Instytutu Hodowli i Aklimatyzacji Roślin 248, 117-123.
- Flis M., 2009. Szkody w uprawach rolniczych w świetle szkodliwego oddziaływania rolnictwa na ekosystemy. W: Zagrożenia biotopów leśnych. Red. M. Sporek. Wyd. Uniwersytetu Opolskiego, Opole, 123-132.
- Flis M., Nowacki W., 2011. Wyłączenie odpowiedzialności za szkody w uprawach rolniczych ze szczególnym uwzględnieniem ziemniaków. Ziemiak Polski 1, 1-5.
- Franklin A.B., Noon B.R., George T.L., 2003. What is habitat fragmentation? Stud. Avian Biol. 25, 20-29.
- Genov P., 1981. Significance of natural biocenoses and agrocenoses as the source of food for wild boar. Ekol. Pol. 29, 117-136.
- Kamieniarz R., Panek M., 2008. Zwierzęta łowne w Polsce na przełomie XX i XXI wieku. Stacja Badawcza – Ośrodek Hodowli Zwierzyny, Polski Związek Łowiecki w Czempiniu, Czempień, 38-42.
- Kozdrowski R., Dubiel A., 2004. Biologia rozrodu dzika. Med. Weter. 60, 1251-1253.
- Rhim S.J., Lee W.S., 2007. Influence of forest fragmentation on the winter abundance of mammals in Mt. Chirisan National Park, South Korea. J. Wildlife Manage. 71, 5, 1404-1408.
- Rocznik Statystyczny. Leśnictwo. 2001. GUS, Warszawa.
- Rocznik Statystyczny. Leśnictwo. 2006. GUS, Warszawa.
- Rocznik Statystyczny. Leśnictwo. 2009. GUS, Warszawa.
- Rocznik Statystyczny. Leśnictwo. 2013. GUS, Warszawa.
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 8 marca 2010 r. w sprawie sposobu postępowania przy szacowaniu szkód oraz wypłat odszkodowań za szkody w uprawach i płodach rolnych. 2010. Dz. U. Nr 45, poz. 272.
- Sporek M., 2012. The body mass of the roe deer (*Capreolus capreolus* L.) in the foothills of the East Sudety Mountains. Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska. Sec. EE. Zootechn. 30 (4), 96-105
- Sporek M., Sporek K., 2009. Wpływ przekształcania biotopów na populację sarny. W: Zagrożenia biotopów leśnych. Red. M. Sporek. Wyd. Uniwersytetu Opolskiego, Opole, 67-83.
- Ustawa z dnia 13 października 1995 roku – Prawo łowieckie. 1995. Dz. U. Nr 147, poz. 713.
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 roku – o ochronie przyrody. 2004. Dz. U. Nr 92, poz. 880.

DAMAGE BY GAME ANIMALS IN AGRICULTURAL CROPS

Summary. In the recent years the damage caused by the game animals to the agricultural crops has increased considerably. An immediate cause of this situation is an expanding population of big game, especially wild boar. This increase is primarily due to the changes in agrocenoses, dominated by large area maize cropping. The crop damage is compensated by hunting associations leasing the specific areas. The aim of this paper was to present the costs of the compensation incurred by the lease-holders of the hunting grounds. A cause - effect relationship between greater game damage and increased harvest of the game animals was demonstrated. The analysis was based on the data provided in the Statistical Yearbooks of the Central Statistical Office for 2000-2013. The study also indicated a problem of a decline in roe deer population, caused by more intense harvest resulting from farmer compensation claims.

Key words: agrocenoses, game animals, hunting compensations

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 20.06.2014

Do cytowania – For citation: Sporek M., 2014. Szkody łowieckie w uprawach rolnych. J. Agribus. Rural Dev. 2(32), 181-188.